"צמח עבר הירדן" ועזבון אהרנסון

אורי רוזנברג agron@netvision.net.il

אהרן אהרנסון אשר זכה לכינויים "המדען הישראלי הראשון", "חלוץ המדע בארץ", היה איש אשכולות, חקלאי, מדען, סייר, פוליטיקאי ומרגל, שסיים את חייו בפתאומיות, אולי באופן מסתורי, והוא בן 43 שנים בלבד. ברשימה זו מתוארת תרומתו של אהרנסון למדע הבוטניקה, לחקלאות ולייעור בראשית המאה הקודמת, מסופר הסיפור המרתק של מסעות המחקר שעשה באזור וכיצד ניצל חלקית ופורסם עזבונו המדעי.

אהרן אהרנסון, 1910

מבוא

בשנת 1931, שתים עשרה שנים לאחר מותו של אהרנסון בטיסה מעל תעלת למאנש, יצא לאור בז'נבה, בשפה הצרפתית, הראשון מבין הפרסומים של "עזבון אהרנסון" אשר מנציח ומתעד את פועלו המדעי, מכתביו ויומניו, ביוזמת בני משפחתו. בשנת 1934 מתפרסם הספר גם בשפה העברית. הספר נקרא "**צמח עבר הירדן**" והוא כולל פרקים בביוגרפיה של אהרנסון, יומני מסעות החקר שלו סביב ים המלח ועבר הירדן, מפות המסעות ורשימת הצמחים אשר ליקט שם.

"צמח עבר הירדן": מימין - שער הספר במהדורה הצרפתית; מימין - שער הספר בפירסום העברי.
להגדלה - לחצו על התמונות

סיפורו של עזבון זה הוא סיפור מרתק וטראגי, כפי שמתואר בהקדמה לספר:

*"בימים הראשונים לספטמבר 1917 נודע ל**שרה אהרנסון** אל נכון, כי שלטונות הצבא התורכי חושדים אותה, שהיא עומדת בראש תנועת ריגול. ידע ידעה כי תאסר בקרוב וכי אבדה כל תקוה ממנה. אז התאזרה מרץ כביר ובעזרת אביה הישיש שקדה לטמן באדמה את מרבית כתבי אחיה אהרן אהרנסון. שרה, אשר ידעה בכמה שקידה מאומצת ועמל ממושך עלה מעֲשֵב אהרן, דאגה יותר למלט את הצמחים מנקמת התורכים מאשר להציל את נפשה היא; כבשה באמונה את הצמחים במכבש ואחר טמנה אותם במגורה נסתרה.*

אחרי ענויי שרה ומותה שולח אביה מן הכלא שבנצרת לביתו, רצוץ מן היסורים הקשים אשר יסרוהו שם. ואדם זה – והוא אז בן שבעים שנה – ידע להתחמק בלילות מן המשמר שהועמד על ביתו מטעם המפקד התורכי, ולזחול עד המטמון כדי להגן על האוצר היקר מפני התקפת העכברים ושרצי העוף.

*ואת אוצר הספרים הגדול של אהרן, הכולל יותר משלשה ועשרים אלף כרך, זרו התורכים לכל הרוחות. וכאשר נכנסו הגדודים הבריטיים לדמשק, אחרי הדפם לפניהם את צבא האויב, היו החנונים הערביים כורכים את סחורתם בדפים שנעקרו מתוך הספרים היקרים של אוצר זה. הקלישאות מאוסף יחידי למראות אסיה הקטנה, אשר צילם הצלם הארמני **חלדג'יאן** ועִבדם במשך חמש ועשרים שנה במאמצים לאין תאור, והפקיד אותם ביד אהרן בתחנה לנסיונות בעתלית, אבדו גם הם ועקבותיהם לא נודעו עד היום הזה."*

הצלת העזבון ופרסום הספר "**צמח עבר הירדן**" הצריכו מאמצים בינלאומיים והתגייסות של אנשים רבים. ספרים ותעודות נאספו מדמשק עד קושטא. אהרנסון השאיר עשבייה בת כ- 10,000 גיליונות של מיני צמחים שליקט במסעותיו ועל **הלל אופנהיימר** הוטלה

המשימה למיין ולסדר את האוסף, לאמת את הגדרת הצמחים ולהכין את המידע לפרסום. אופנהיימר החליט לפרסם בשלב ראשון רק את הצמחים שהובאו ממסעות המשלחת המדעית העותומאנית לים המלח, הערבה ועבר הירדן. עבודתו נמשכה ארבע שנים. לשם השלמת הגדרת הצמחים הוא נעזר בדוגמאות הצמחים המצויות בעשבייה של **פוסט** בבירות, בעשבייה של **בואסיה** בז'נבה, בעשבייה של **דינסמור** בירושלים, בעשביית אוניברסיטת מונפלייה בצרפת ובמכונים הבוטניים בברלין ובפרנקפורט. ב-1930 נשלמה כתיבת רשימת הצמחים. את ציורי הצמחים עשה ג. בּוּבֶר (Beauverd) ממונפלייה. חברי קהילת הבוטנאים בישראל יודעים שרשימת שמות זו **(פוסט, בואסיה, דינסמו**ר) היא היכל התהילה של ראשית חקר הבוטניקה בארץ ישראל וסביבותיה, בטרם הועבר הלפיד לחוקרים יהודים בני המקום.

282. כַּפְתּוֹרֵי הַחוֹלוֹת = Neurada procumbens L.

Boiss. fl. or. II, 735 — פוסט: מסביב לים המלח, בחוף בלבד.

ה. ש.: רשום ע"י אהרנסון בערבת אֶצ-צאפי (1908.III.17), ובין את-תלאח לפוּנון (1908.III.19, בחולה, לרוב מאד).

283. שָׁקֵד = Prunus Amygdalus Baill.

Boiss. fl. or. II, 641 — פִּין: נחל בֶּלְקָה; פוסט: מואב.

מ: שקדי דרור רשומים ביומן אהרנסון, ברמת מואב מדרום לארנון (1908.III.27) וגם ברוג' עַטָרוס, 1908.III.29.

תַּרְמִילִיִּים = LEGUMINOSAE

284. כְּלִים הַשָּׁדֶה = Prosopis Stephaniana Willd.

Boiss. fl. or. II, 633 — דינסמור: ים המלח, פין: רבדית נחל יבוק.

מ: 4825) נחל מעון, 1908.III.30.

285. שִׁטַּת צְאַל = Acacia Seyal Del.

Boiss. fl. or. II, 636.

מ: בלנקנהורן רשם אותו בין ערבת אצ-צאפי ובין נחל נְמִירה, 1908.III.23 (ע. 161).

286. חָרוּב = Ceratonia Siliqua L.

Boiss. fl. or. II, 632 — דינסמור: מואב. גלעד.

אהרנסון רושם, ביומן מסעיו, חרובים לדרום גלעד. הוא לא ראה אותם בחבלים מקורבים יותר דרומה. בלנקנהורן רושם חרובים בעמק ירמוך.

287. תּוּרְמוֹס הֶהָרִים = Lupinus pilosus L.

Boiss. fl. or. II, 27 — דינסמור: גלעד.

ג: 4354) אל-עַנְיש, 1906.V.8. – 4358) בני יהודה לג'ילין, 1908.V.9. – 4355) סַהם אל-ג'ולן, 1908.V.9. – 4359. רַקַאד, 1906.V.11.

288. ? כַּסְפַּסָף דמוי-קרוֹטָלַרְיָה = ? Argyrolobium crotalarioïdes Jaub., Spach.

Boiss. fl. or. II, 31 — נַבלק: הר שעיר, בין שוֹבַק ובין אלג'.

www.prrozza.com נושנות

דוגמה לעמוד הצמחים בספר "צמח מערב הירדן" בעריכתו של ה. אופנהיימר

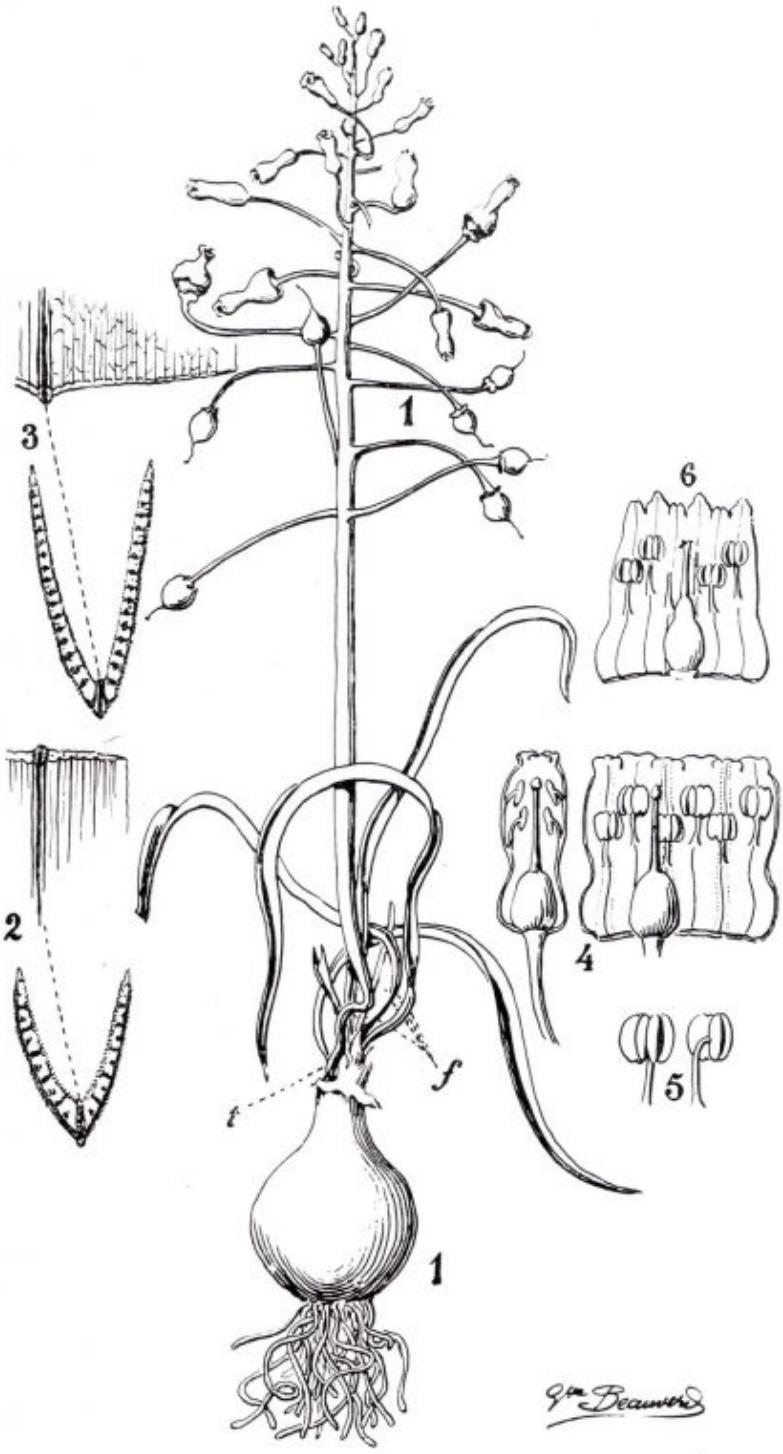

צורה III. בּוּלְבָּס אהרנסוני = Muscari Aaronsohnii Opphr. Beauverd, מין חרש.
1: דמות הצמח ($^{1}/_{7}$), מציג קבוצת עלי בסיס (f) חפשים מגבעול הפרחים (t) הנשאר עירום כלו;
2: חתך עלה לרחבו, הושם לנוכח 3: עלה קָנֶה של בולבס ארוך העוקץ M. longipes Boiss. ($^{10}/_{1}$);
4: חתך לארך נצה בהפתחה, ונצה פָּרוּשה ($^{5}/_{2}$); 5: מראה מאבקים מפניהם ומגבם ($^{5}/_{1}$);
6: לְרַמּוּי: נִצָּה וְעָלִי מבולבס ארוך העוקץ ($^{5}/_{2}$).

www.prrozza.com נושנות

דוגמה לאיורי הצמחים בספר "צמח עבר הירדן". צייר: G. Beauverd

בדוגמא לעמוד מרשימת הצמחים בעריכת אופנהיימר – משפחת הקטניות נקראת כאן "**תרמיליים**". אפשר להשוות גם את הגדרתם ושמותיהם העבריים של שאר הצמחים לעומת שמותיהם כיום. למשל ה"**כליס**"הוא **ינבוט**." **"שיטת צאל"** – השם המדעי על שם נחל סיאל, העברי על פי השם התנ"כי "צאלים". שימו לב לביטוי **"שקדי דרור"** כלומר שקדי בר. הציור בהמשך הוא של הצמח **כדן**, הנקרא כאן **"בולבס אהרנסוני"**. בהיותו צמח חדש למדע נקרא ע"ש מגלהו – אהרנסון.

על המהדורה העברית של הספר שקד צוות של אנשי מדע ורוח מהטובים ביותר בישוב העברי באותה תקופה. פרופסור **הלל אופנהיימר** היה מבכירי הבוטנאים באוניברסיטה העברית (תחילה במחלקה לבוטניקה ואחר כך בפקולטה לחקלאות) ובמכון וולקני. הוא זכה בפרס ישראל לחקר החקלאות לשנת תשי"ט. את תרגום הספר מצרפתית לעברית עשו שניים: יצחק אפשטיין ומרדכי אזרחי.
יצחק אפשטיין המורה הדגול מראש פינה, היה גם בלשן וחידש מילים רבות בשפה העברית (תורשה, פעילות, תצפית, רגישות, תופעה, תודעה, לתפקד). הספר משופע בתחדישי הלשון של אפשטיין בתחומי הגיאולוגיה והבוטניקה, מרביתם לא נקלטו לבסוף בשפה העברית. כך למשל למאובנים הוא קורא "אחפרים", צמח בר הוא "צמח דרור", צמחים רב-שנתיים הם "צמחים נְצָחים", צמחים חד-שנתיים הם "צמחים יחידי שנה". לצמחייה (פלורה, Flora = כלל מיני הצמחים של ארץ מסוימת) קרא "מִצְמָח" אפשטיין השתמש במונח "מצמחה" לצמחיית אזור יותר מצומצם (Florula). למה שאנו קוראים היום עשבייה (אוסף צמחים מיובשים) קרא "מעֲשֵׂב".
מרדכי אזרחי היה מראשוני המורים לטבע בעברית בארץ ישראל. היה חבר ועד הלשון מתרפ"ו (1925). בשנים תרצ"ג–תש"ה היה מעורכי המדור 'לשוננו לעם' בעיתון הארץ. היה חבר בוועדות המקצועיות למונחי צמחים, זואולוגיה, חקלאות, בוועדה ללשון העיתונות ובוועדה לתקנת הלשון. חיבר את "ילקוט הצמחים" (עם פ' אוירבך, תר"ץ).
על תרגום החלק הבוטני הופקד **י. אביזהר,** המוכר מגליונות "מצמחי הארץ – חודש חודש וצמחיו". על הגיאולוגיה הופקד **נתן שלם** , גיאולוג ממוצא סלוניקאי ומייסד "חבורת המשוטטים", שנלחם ללא הועיל במשך עשרים וחמש שנים בניסיון להתקבל לאוניברסיטה העברית.

מסעות החקר של אהרונסון

בין השנים 1900 – 1915 ערך אהרנסון מסעות מחקר ברחבי ארץ ישראל וארצות הלבאנט (מצרים, סוריה, לבנון, אלג'יר, ערב הסעודית) ואף בטורקיה, רומניה וגרמניה. את חלק מן המסעות בארץ ישראל, עבר הירדן וסוריה הוא עשה לבדו, רכוב על סוסתו הנאמנה "פרחה", ואת חלקם כחבר במשלחות מדעיות עם מומחים מתחומים שונים. בייחוד חשובים המסעות לאזור ים המלח, עבר הירדן והערבה וכן אזור חיג'אז בערב הסעודית, אותם עשה כחבר במשלחת מדעית מטעם האימפריה העותומאנית, בראשותו של הגיאולוג הגרמני פרופסור **מקס בלנקנהורן**, בשנים 1904, 1905, 1908. על **בלנקנהורן** הטיל השולטן התורכי **עבדול חמיד השני** לבצע סקר מינרלים באזור ים המלח, בייחוד פוספאטים. אל המשלחת השנייה הצטרף גם הזואולוג ישראל אהרוני, אך בעוד אהרנסון ובלנקנהורן יורדים דרומה ומזרחה במסע מפרך ומסוכן, נותר אהרוני ביריחו, שם ישב במשך שלושה חודשים ורכש מן הציידים הבדווים בעלי חיים מתים או חיים. (אהרנסון מציין ביומנו שאהרוני אינו מתאים למסעות מעייפים). אהרנסון ליקט 800 מיני צמחים במהלך מסעות אלו, של המשלחת המדעית העותומאנית, כולל מיני אצות וצמחי מלחה, רבים מהם חדשים למדע, ואף מאובנים ודוגמאות של מינרלים. הוצע לו להגיש עבודת דוקטוראט על אוסף מאובני האמוניטים שליקט, אך הוא לא היה מעוניין בתארים. במחקר האצות עזרה לו **רחל יפה (רוגוף),** אחותו של ד"ר **הלל יפה** מחדרה, שהיתה מורתו הפרטית של אהרנסון לבוטניקה.

תוניק פֶּרי אפנרי בלנקנהורן מותם אפנרי אהרנסון המסבה ובפתח האהל — השֵׁבֶת

סמוך לירושלם. מחנה המשלחת המדעית העותומנית לחקר מִסְבֵּי ים המלח והערבה

www.prrozza.com נושנות

יומני המסע המפורטים מאוד שכתב אהרנסון, ובהם עירוב של עובדות מדעיות, דעות אישיות ופרטים שוליים, מאירים את התקופה, את תושבי הארץ השונים ותנאי השטח באותם ימים ומהווים אוצר יקר-ערך. המסעות היו מבצע לוגיסטי מורכב, שכלל סוסים ופרדות, אוהלים, אנשי שירות ושומרים חמושים שהתנהלו בתוואי שטח קשים מאוד. אהרנסון לא פסח ביומנו אפילו על פירוט המאכלים שאכל בכל יום בארוחת הבוקר והערב, שעת שתיית התה, ומה היה טיב שנתו בכל לילה. הוא מציין כמה פעמים בכל יום את קריאות התרמומטר והברומטר, הרוחות והמשקעים ואת שעת היציאה וההגעה לכל יעד, כאומדן למרחקים בין האתרים שעברו. השטח, בשולי האימפריה העותומאנית, חסר דרכים ומלא סכנות, היה נתון לשליטת שבטים שונים של בדווים ואנשי המשלחת נאלצו לשכור את שירותיהם של נציגי כל שבט וחמולה בדרכם כ"מורי דרך" או "שומרים" – בשיטת ה"פרוטקשן" השרירה וקיימת באזור עד ימינו. אהרנסון מציין כמה שילמו לכל אחד ואחד מהם עבור "שירותיהם". במקרה אחד הזדרזו ומסרו לבדווים את כל מלאי הטבק שברשותם כדי לפייסם. במסעותיהם עברו החוקרים באתרים היסטוריים וארכיאולוגיים רבים, כגון מצדה, ג'רש, פטרה, מידבא, פונון (מכרות הנחושת של העת העתיקה), ואהרנסון צילם את המקומות במצלמת הקודאק הקטנה שלו. בעוד נתוני מכשירי המדידה ושמות הצמחים, המאובנים והמינרלים מופיעים בפירוט ובקפדנות רבה, הרי תיאור של אתרים ארכיאולוגיים,

שאהרנסון היה בודאי מן היהודים הראשונים לבקר בם בעת החדשה, אינם זוכים לכל תיאור מלבד אזכור שמם וצילום. כך למשל מתואר הטיפוס הקשה למצדה אך רק כדי למסור מידע גיאולוגי ובוטני. יוצאת מכלל זה מידבא, שם נמצאה מפת הפסיפס המפורסמת. וזהו תיאורו היובשני של אהרנסון: "*שלחנו להגיד לשויש כי נבקש חיל, ופנינו אל בית הכנסת היוני לראות את מפת הפסיפסין. צעיר אחד מדריך אותנו שם ושאל אם יש בידינו מכתב מאת הפטריארך בירושלים. עניתיו ביונית כי אין צרך בזה וכי אין לנו מכתב. המוזאיקה מכוסה סורג שהאבק יכול לעבור דרכו. אכן עבה שכבת האבק; טאטאו והעבירו סחבה לחה על פני המפה, עתה נראות יריחו, בית שמש וירושלים. אחרי שראינו הכל הגשנו חצי מג'ידיה לנער והתמרמר, הוספנו לו עוד עשרה מטליקים ועדיין לא נחה דעתו*". (שויש = סגן קצין תורכי. מג'ידיה ומטליקים = מטבעות תורכיים). אחר כך לקחם המדריך אל שודדי עתיקות שהראום פסיפסים נהדרים בביתם, ראשי נשים ובעלי חיים שונים.

יום ו׳ 19 בפברואר 1904.

קמנו לפני שעה 6 כדי לנסע הַשֶּׁפֶם למַדי. בשעה 6^{45} כבר שותים אנו את התה. שלשה מורי דרך לנו: רַשַּׁאידי אחד ושנים מֵאַבוּ דַאוּק, שבט זה הוא ענף לַגְ׳הַלינים. האריזה וכ׳ ארכו עד שעה 9. בשעה 7, טרמומטר 15^{0}; ברומטר א: 778; ב: 784,8.

נסענו בשעה 9^{10}; מורד קשה מאד. בשעה 9^{40} נחל אל-עַרְגְ׳ה = נחל עֹאר. ברומטר ב: 800—5. לִקטתי תפוח סדום = Calotropis נושא פרחים. ב-10^{35} עברנו על פני אבנים מגוונות ירוק פַּתְמוֹנִי מֻחֶמֶת גפרית, חומצת המֶימן הגפריתי מבאישה את האויר. האבנים והריח האלה נמשכים במרחב גדול למַדי. בשעה 11 עברנו דרך נָקֵט אל-כַּלִיל, שם ערבים עסוקים בלקיטת מלח, והם ערומים. בשעה 11^{20} נחל אֶל כַּבּאר. הדרך לא הופסק, אבנים. שעה 12, נחל אל מַחְרַס. פה ראינו גמלים אשר לאַבוּ דַאוּק, לְסַיַאל וכ׳. טמפרטורה 22^{0}. ברומטר א: 790. שעה 1, נחל סַיַאל רחב מאד, גְּדָה[1] אחת זקופה בת 20 מטר, יבש. בשעה 2 עזבנו את בהמותינו לָאורחה ההולכת להקים לנו מחנה בנחל אֶס-סֶבֶּה, ואנחנו עם מדריכנו מוסה מטפסים ברגל לעֶבֶר מַצָּדָה.

מצדה.

[1] כל אחת משתי צלעות הנחל שביניהן שוטפים המים.

www.prrozza.com נושנות

דוגמה לעמוד מיומן המסע של אהרנסון באזור מצדה

בתום מסעות אלה, בשנת 1908, יצאו בלנקנהורן, אהרוני ואהרנסון עם שלל אוספיהם באוניה לקושטא (קונסטנטינופול – איסטנבול), להציג את ממצאיהם בפני השולטן. הם שהו חודשיים בארמון אילדיז לשם מיון האוספים והצגתם. וכך כותב אהרנסון בסוף הדו"ח המסכם את מסעות החקר: "*הוד מלכותו הואיל להביע כי המלאכה השלמה משביעה אותו רצון וחנן את כל אחד משלשת החוקרים אות הכבוד "ליאקאט של זהב" <לאות זכות>*
***פרטים חריפים**: לא נמסרו אותות הכבוד לאדונים האלה, ואגב אף לא סלקו להם את ההוצאות למסעם לקושטא ולכלכלתם בעיר זו, ואפילו לא משכורתם.*"
לאחר שהקים אהרנסון את תחנת הניסיונות בעתלית, יצא פעמים אחדות למסעות מחקר בארצות הברית ונשלח מטעם משרד החקלאות האמריקאי לחקור את התמרים במצרים. בשנת 1921 רכשה האוניברסיטה העברית אוסף של ממצאים גיאולוגיים מאת בלנקנהורן. האוסף הגיע להר הצופים בשנת 1934 וכלל כ-40,000 פריטים שאסף החוקר במסעותיו בישראל ומצרים.
בשנת 1941 יצא לאור, שוב בג'נבה ובצרפתית החלק השני מעיזבונו של אהרנסון, ובו רשימת הצמחים שליקט והגדיר בארץ ישראל, סוריה ולבנון, כולל חיטת הבר (1906, ראש פינה והחרמון). המהדורה העברית – "**צמח מערב הירדן**" יצאה לאור רק בשנת 1956. אל אופנהיימר כעורך מדעי הצטרף גם מיכאל אבנארי (אבן-ארי), חתן פרס ישראל וחוקר חקלאות הנבטים בנגב. בובר עדיין צייר, אך הפעם בצבע:

RELIQUIÆ
AARONSOHNIANÆ

Série de Publications
éditée par Alex et Rifka AARONSOHN

II. FLORULA CISIORDANICA

Révision critique des plantes
récoltées et partiellement déterminées par

AARON AARONSOHN

au cours de ses voyages (1904-1916)
en Cisjordanie, en Syrie et au Liban

par

H. R. OPPENHEIMER et M. EVENARI

avec des journaux de voyages d'AARON AARONSOHN

une préface de Fernand CHODAT

et un avant-propos d'Alex AARONSOHN

Tiré à part du Bulletin de la Société Botanique de Genève
vol. XXXI, 1940

Société Genevoise d'Editions et Impressions
Genève 1941

www.prrozza.com נושנות

הכריכה של המהדורה הצרפתית של הספר "צמח מערב הירדן"

שני זנים של חיטת הבר מתוך הספר "צמח מערב הירדן", ציורים מאת בּוּבָר (Beauverd)

תרומתו המדעית של אהרנסון

עלינו לזכור שבתקופה בה פעל אהרנסון עדיין לא פתחה האוניברסיטה העברית את שעריה (רק ב-1925) וכל חלוצי המדע כאן היו אוטודידאקטים או שרכשו את השכלתם בניכר. עובדה שאינה ידועה לרבים היא ש**רחל בלובשטיין** (רחל המשוררת) למדה אגרונומיה בטולוז שבצרפת, וכך גם המשורר **נתן אלתרמן** והסופר **שלמה צמח.** ייחודו וראשוניותו של אהרנסון נובעים מכך שאת מחקריו ותצפיותיו לא ניהל כ"מדע כורסא", אלא יצא לסייר בשטח, בנה אוספים של צמחים ומאובנים והיה בעל גישה אקולוגית: התייחסות לבתי-גידול, אקלים וגיאולוגיה. בסיוריו עם בלנקנהורן למד ממנו את שיטות המחקר הגיאולוגיות והפך לגיאולוג עצמאי. "המשרד לחקירות טכניות לחקלאות" שהקים עם טריידל וסוסקין בשנת 1901 היה מוסד המחקר הראשון בארץ ישראל, וכך גם תחנת הניסיונות בעתלית, שנרשמה בניו יורק כמוסד מחקר אמריקאי פרטי.

אהרנסון היה בקשר אישי ומדעי עם טובי הבוטנאים באירופה ובארצות הברית. מלבד גילוי מיני צמחי בר חדשים למדע, גולת-הכותרת הייתה מציאת חיטת הבר בארץ ישראל, אהרנסון תרם רבות, כבוטנאי ואגרונום (ללא תואר אקדמי רשמי) להחדרת גידולים חקלאיים רבים למשק הישראלי. חלקם מן האזור הקרוב, וחלקם אינטרודוקציה ממקומות רחוקים (כגון דקל וושינגטוניה מקליפורניה, זני חרוב מקפריסין שהרכיב על המין המקומי ועדיין מניבים פרי נפלא במורדות הכרמל). וכך הוא כותב בשנת 1907 לבוטנאי David Fairchild בוושינגטון: "*השנה הכנסתי לבין מטעי שמונה גוני משמש מדמשק. גדול*

המשמש הוא רב ערך מאד בעיר זו. אני בחרתי שם שמונה גונים מצוינים בצורתם, במראם ובטעמם. [...] גונים ידועים הם מרי הגרעינה, וסגולתם זו יוצרת ענף מסחר חשוב. בציפת הפרי מתקינים ריקוע (קמרדין) שהערבים מלפתים בו את הפת, והגרעינות המרות מוכנסות במעשי אופה ומוצאות לחוץ לארץ. את הזנים מתוקי הגרעינות מיבשים ומעסיס. אחדים מהם מסוגלים למסע ארוך, ואת האחרים צריך להתקין במקומם. כדמשק כן גם חומץ וחמת מהוות מרכזים חשובים לסחר פרי זה." במטרה למצוא עצי-סרק מתאימים לייעור הארץ, ייבא אהרנסון זרעי עצים רבים מארצות שונות והמליץ לבסוף על השימוש באקליפטוס (קק"ל נטעה ביוזמות הייעור הראשונות, בבן שמן וחולדה, עצי זית ונכשלה).

אהרנסון היה חלוץ הניסיון להשתמש בצמחי בר מקומיים על מנת להשביח על ידי הכלאות והרכבות את תכונותיהם של גידולי התרבות. כך חקר את האגס הסורי " *הגדל בר בהרינו, בגבעות הרזות ביותר ואפילו בתוך הסלעים עצמם*" ואת העוזררים ושקדי הבר "*העולים יפה בהרי ציה בגבה 2000 – 2500 מטר*". הוא גם תרם רבות לחקר הגיאולוגיה ותורת הקרקע ופיתוח שיטות אגרוטכניות חדשות. בניגוד לעמיתיו, אשר ניסו להסתמך על שיטות אירופאיות ולהטמיען בארץ, הבין אהרנסון שמחוזות החקלאות העתיקה בארץ ישראל וסביבותיה מהווים מקור לזנים עתיקים ושיטות מסורתיות, לצד צמחי תרבות חדשים יותר, וניסה לשלב בין הדברים. את פרסומו העולמי קנה עם גילוי מציאותה של חיטת הבר הדו-טורית (או דו-גרגירית) בישראל. אהרנסון לא היה הראשון לגלות את חיטת הבר, או מה שכונה אחר-כך "אם החיטה", אך היה זה שמצא מינים אלו לראשונה בישראל, הוכיח את הקשר שלהם לחיטה התרבותית, ואף ניסה להשתמש בהם לשם השבחת החיטה התרבותית (ללא הצלחה). על כך – ראו בכלנית במאמרה המקיף של הגר לשנר **חיטת הבר- הגילוי בארץ וראשית מחקר החיטים בארץ**.

פעילותו המדעית של אהרנסון נגדעה כאשר הקים את נילי.

תחנת הניסיונות בעתלית, 1912

ואלה תולדות

אהרנסון נולד ברומניה (1876) והגיע עם הוריו בהיותו בן שש לזכרון יעקב בשנת 1882, השנה אותה מציינים ההיסטוריונים כתחילתה של העלייה הראשונה לישראל. כילד, התחנך אהרן על ברכי השפה והתרבות הצרפתית, בזכרון יעקב הנשלטת בידי פקידי הברון, ואלו זיהו כבר בגיל צעיר מאוד את התלמיד המצטיין ומינוהו לסגן מפקח על החקלאות במושבה בהיותו בן 13 בלבד. בגיל 17 נשלח לצרפת ללמוד בפקודת הברון בבית הספר הגבוה לחקלאות בעיר גריניון. כעבור שנתיים, בטרם ישלים את חוק לימודיו, שלח אותו הברון בחזרה לארץ ישראל והוא מונה לאגרונום במטולה שזה עתה נוסדה. זו היתה שיטתו של הברון לא לאפשר לאגרונומים להשלים את התואר על מנת שיהיו תלויים בחסדיו ויוכלו לעבוד רק במושבותיו. אהרנסון רודף הצדק, בעל המזג הסוער והמרדן הסתכסך במהרה עם איכרי ופקידי מטולה ונאלץ לנטוש את משרתו. כך היה גם בעוד כמה מקומות עבודה ויוזמות מסחריות, בחווה גדולה שניהל בתורכיה, בחברה ליבוא מיכון חקלאי שייסד עם שותף גרמני, ובניהול פרדסים בחדרה. הוא הקים עם המהנדס טריידל והאגרונום ד"ר סוסקין את "המשרד לחקירות טכניות לחקלאות" וניצל את עבודתו לתור את הארץ על סוסתו הנאמנה "פרחה" ולחקור את צמחיה ואבניה. בתוך כך החל לצאת למסעות חקר בכל אזור הלבאנט. גם במישור האישי לא צלחה דרכו. כותב על כך אחיו אלכסנדר: "*תקפתהו אהבה עזה לאשת אחד מבחירי רעיו, אשה כלילת יופי וחן, והיא אוהבת את*

בעלה. אהרן הודה לרעו ולאשתו על סודו הערב והקורע לב... ומאז לא הוציא אף הגה מפיו על הדבר הזה, ועד יום מותו היה רע נאמן ומסור לשני הנאהבים אשר היו הוגים לו הערצה נאמנה".

צילום שצילם אהרנסון כנראה ב-1911 ברחוב החבשים בירושלים. בתמונה: ד"ר נפתלי ויץ, אשתו ד"ר חנה ויץ, הרופאה היהודיה הראשונה בא"י, בתם לאה ויץ, שרה ורבקה אהרנסון.

בעקבות היכרותו של אהרנסון עם אוטו ורבורג ועם גילוי חיטת הבר בהיותו בן שלושים, הוא זכה לפרסום ולתהילת עולם. בשנת 1910 הוא יוצא למסע בארצות הברית, שם הוא זוכה לכבוד גדול, לכינוסים רבי משתתפים ולהצעה למשרת פרופסור באוניברסיטת ברקלי היוקרתית, על אף שאינו בעל תואר אקדמי. מסעו זה בארה"ב עזר לגיוס כספים לשם הקמת תחנת הניסיונות בעתלית בשנת 1911 ולשלוש שנים של עבודה מדעית פוריה, עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914. סיפורה של נילי"י ידוע היטב וכך גם מוכר הסבל והאובדן שנגרמו לבני משפחתו ועוזריו של אהרנסון. לאחר המלחמה, הוא משתייך למשלחת הציונית לקונגרס השלום בפריז (וועידת וורסאי) ומשתתף בדיונים על גבולותיה העתידיים של מדינת ישראל. מעיד על כך יועצו של הנשיא וילסון, W. C. Bullitt: "*שם הגיד לי כי מתעתד הוא להתיצב כמליץ לציון לפני מועצת הארבעה, ושאל לדעתי: היבין קלימנסו*

ואורלנדו, לויד ג'ורג' וווילסון, את משאלתו לכלול במדינה הציונית שדה בן חמשה אקרים בגלל דוגמה לצמח בר, יחידה בארץ, הגדלה שם? שכן מצווה לקיימה למען המדע; היהודים יטפלו בה, ואלו הערבים עלולים לזלזל בה!". בעת דיוני קונגרס השלום, במאי 1919, בטוסו מלונדון לפריס, נעלם המטוס הצבאי הקטן בו טס אהרנסון מעל לתעלת למאנש.

ספרות:

אופנהיימר ה ר (עורך) 1931 צמח עבר הירדן, מפקד בקורת לצמחים אשר נאספו ומקצתם הוגדרו על ידי אהרן אהרנסון במשך מסעותיו (1904 – 1908) בעבר הירדן ובערבה, פרסום I מעיזבון אהרנסון, הוצאת בית אהרנסון.

רוזנברג א **בלוג נושנות**

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: רוזנברג א 2017 "צמח עבר הירדן" ועזבון אהרנסון, כתב-עת "כלנית" מספר 4. |https://www.kalanit.org.il/ahronson-trans-jordan/